

Eesti Teaduste Akadeemia presidendi akadeemik Tarmo Soomere avasõnad

looduse- ja teaduse aastaraamatu

„Lehed ja tähed 7. Rännakud ajas, looduses ja teaduses”
esitlusel akadeemia saalis 12. veebruaril 2015

Teaduse populariseerimine on võimalik vaid siis, kui teadus ise on olemas. Teaduse definitsioone on mitmeid. Neist kõige lühem, kus veel olemas vajalik kvintessents, ütleb, et teadus on oluliste uute teadmiste hankimine ja nende kommunikeerimine teistele. Vikipeedia praegune versioon paneb rõhu saadud teadmiste talletamisele, kuid sel juhul jääb puudu midagi olemuslikku: tagasiside ja kvaliteedikontroll.

Kommunikatsioon, algul kivisse raiutud või savisse pressitud, tänapäeval paberile kirjutatud või elektrooniliselt salvestatud sõna kaudu on seega üks teaduse võimalikkuse eeltingimusi. Minevikus oli kirjalik kommunikatsioon raske töö, aga isegi koopaseintele, savitahvlitele ja kivisammastele suudeti talletada tähtsat teavet ja elegantseid mõtteid, mis veel täna meid kõnetavad. Palju aastasadu oli ainus võimalus kirjasõna levitamiseks seda käsitsi teha. Pöörde tõi Gutenbergi ajastu. Sellest alates hakkas kaduma mure, et inimeste teadmised kaovad igavikku koos nendega.

Kommunikatsiooni sünonüüm selles kontekstis on populariseerimine; tegevus, mis on teadusmaastiku lahutamatu osa. Sellega on tegemist iga kord, kui teadlane oma tööd teistele lugemiseks kirja paneb või esitlemiseks ette valmistab. Isegi väga kitsale lugejaskonnale kirjutatud tekst selgitab, millele saadud uued teadmised tuginevad ning kuidas need meie teadmiste horisonti laiendavad. Tavapärase populariseerimine erineb vaid selle poolest, et teadlase töö tuum püütakse viia võimalikult laia lugejas- või kuulajaskonnani. Seega varieerub põhiliselt esituse rangus, aga ka see, kas seda teeb teadlane ise või on keegi teda abistamas. Mõlemal juhul sõltub tulemus eelkõige sellest, kui sügavuti on kirjutaja või kõneleja materjali mõistnud ning kui mõistetavalt, professionaalselt ja atraktiivselt on materjal esitatud.

Teadlased piirduvad sageli ainult kitsale spetsialistide ringile suunatud publikatsioonidega. Seda soosib ka praegune finantseerimismehhanism. Ent siis jääb nende väärtus (kuigi oluline maailmateadusele) sageli ühiskonna jaoks mõistetamatuks.

Palju kordi on leierdatud väidet, nagu poleks ükski Eestist pärinev teaduspublikatsioon sisuliselt panustanud Eesti majanduse arengusse. Nii erialaajakirjades publitseerimine kui ka teaduse otsene panus majandusse on kui jäämäe veepealne osa selle kõrval, mida korralikult tase- mel teadus teeb oma riigi jaoks. Tegelikult ei saa näiteks kõrgharidust üldse lahutada teadustööst. Korralike spetsialistide ja inseneride koolitamine oleks sama hästi kui võimatu, kui õppejõud ei oleks samal ajal tegev-

teadlased. Teadlase definitsiooni hulka kuulub oma valdkonna uusimate saavutustega kursis olemine ja selle mõistmine, kuidas saab neid üldse kasutada. Kui seda kõike monograafiatest või õpikutest lugeda, jääksime 10–20 aasta võrra teistest maha. Enamgi veel, hea professor peab suutma teaduse viimaseid edusamme loengutes-seminarides vägagi piiratud aja jooksul järgmistele põlvkondadele selgitada.

Teine näide, kus tippteadlaste analüüsivõime(kus) ja populariseerimisoskus (ehk väljendusoskus) on sõna otseses mõttes kulda väärt, on kogu ühiskonda puudutavate strateegiliste küsimuste arutelu – elektriiaamade või raudtee erastamine või ehitamine või maavarade mõistlik kasutamine. Need on kohad, kus teadlastel tuleb probleeme ja võimalikke lahendusvariante kõigile osapooltele samal moel selgitada – mõistetavalt, professionaalselt ja atraktiivselt.

See mõttelõng viib meid mõnevõrra jahmatava, kuid igati loogilise järelduseni. Nimelt on emakeelne teaduse populariseerimine iga riigi kui terviku funktsioneerimise, eelkõige selle tuleviku kujundamise üks strateegilisi komponente. Kui tahame teada, milline on lähituleviku nägu, siis vaatame lihtsalt, millised on meie ülikoolid; ja kui tahame vaadata 20 aastat ette, peame vaatama, millised on meie põhikoolid.

Emakeelsetel teaduse populariseerijatel on radikaalselt erinev auditoorium. Sellel maastikul on kõige nõudlikumale ja teadlikumale lugejale suunatud populaarteaduslike materjale üllitanud Teaduste Akadeemia. Need tekstid ja akadeemilised loengud esitavad põhjalikke ja kohati teadusartikli ranguseni ulatuvaid ülevaateid strateegiliste teadusvaldkondade arengutest ja neis Eesti teadlaste tehtud edusammudest, sh Eesti riikliku teaduspreemia saanud töödest.

Vaatenurk ja sihtrühm laienevad, esitus muutub atraktiivsemaks ja teaduslikku rangust on vähem klassikalistes populaarteaduslikes väljaannetes Horisondist Imelise Ajalooni, kaasa arvatud täna esitletav järjekordne raamat sarjast „Lehed ja tähed”. Need tekstid mitte ainult ei kujunda laiade ühiskonnakihtide arusaamu, vaid on ka tippteaduse suursaadikud kasvavale põlvkonnale, pakku- des kaasahaaravat ja samas akadeemiliselt täpselt sis- vaadet paljudesse põnevatesse teadusharudesse. Neil on oluline roll pikal teel selle poole, et teadmispõhine maailmavaade ja otsustamisviis kujuneksid domineerivaks kõigis ühiskonnakihtides.*

* Kasutatud on mitmeid ajakirjas Horisont 6/2014 avaldatud mõtteid.